

Recension

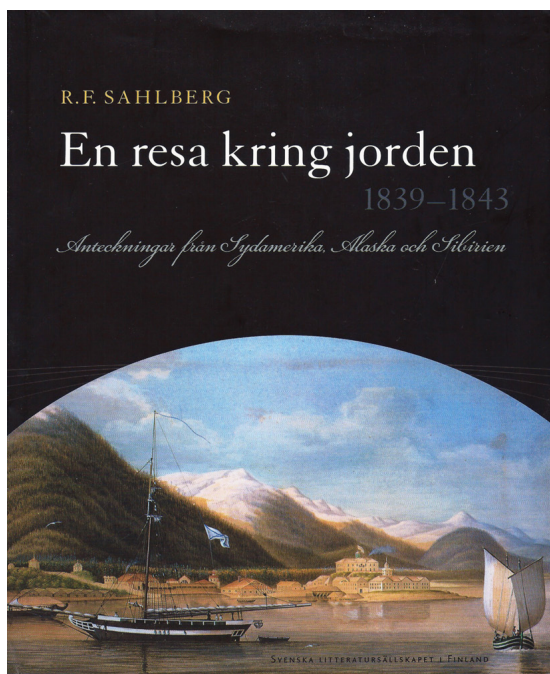
EN NATURFORSKARES MÖDOR I SYDAMERIKA, ALASKA OCH SIBIRIEN I MITTEN AV 1800-TALET

Sahlberg R.F. 2007. *En resa kring jorden 1839-1843. Anteckningar från Sydamerika, Alaska och Sibirien*. Utgivna av Patricia Berg. Svenska litteratursällskapet. Inbunden, 531 sidor.

Reinhold Ferdinand Sahlbergs reseskildringar har publicerats i två tidigare reprints innan den aktuella versionen av dagboken publicerades av SLS. Första gången var det Reinhold Ferdinands sonson själv, entomologen Uunio Saalas som översatte sin farfars handskrivna dagbok till finska och 1929 gav ut ”Suomalaisen luonnontutkijan matka maapallon ympäri 1839–1843.

Det dröjde tills 1995 innan den svenskspråkiga publiken kunde ta del av Reinhold Ferdinand Sahlbergs reseskildring tack vare Gunnar Gussander som renskrev och utgav ”Dagbok från världen runt resan 1839–45 I–III”, vilket var den första svenska sammanställningen av Sahlbergs handskrivna dagböcker.

Den nu aktuella versionen som sammanställts av Patricia Berg, erbjuder inledningsvis inte någonting nytt, då det förekommer två tidigare utgåvor av samma reseskildring. En närmare granskning av SLS-utgåva erbjuder dock flera positiva överraskningar. SLS-version av Sahlbergs reseskildring är av

synnerligen hög teknisk kvalitet, boken är både stilig, tidlös och gedigen. Texten följer troget det gamla skriftspråket i Sahlbergs anteckningar även om det gamla svenska skriftspråket stundvis kan uppfattas som stelt och svårläst. Den gammalmodiga texten varvas av tidsenliga bilder som levandegör innehållet i texten. Transkriberingen fyller alla krav på historiska dokument, då utgivaren inte har kunnat tyda något enskilt ord har detta markerats tydligt i boken. Boken är en läsvärd upplevelse både för den stora allmänheten och för historiker som har ett intresse i 1800-talets koloniala händelseförlopp.

I en inledande artikel till den aktuella utgåvan skriver Max Engman att vi inte vet mycket om finländarna i ryska Alaska. I detta avseende erbjuder Sahlbergs reseskildring ett välkommet bidrag till historieforskningen. Jag har själv den uppfattningen att även om Sahlbergs vistelse i Alaska endast omfattade ett år så utgör hans detaljerade och råa observationer av den koloniala vardagen en veritabel guldgruva för forskare. Sahlberg beskriver det mångkulturella samhället i Sitka ingående. Enligt Sahlberg utgjordes kolonin av ”allehanda folk”. I staden fanns ryssar, kreoler (barn från blandäktenskap), finnar och svenska-talande finnar, tyskbalter, tlingitindianer och två olika eskimåfolk som gemensamt kallades för aleuter av ryssarna. Sahlbergs reseskildringar utgör ett viktigt källmaterial för historisk forskning kring den finländska koloniala delaktigheten i ryska Alaska under 1800-talet.

REINHOLD FERDINAND SAHLBERG

Sahlbergs reseskildring omfattar en färd runt jorden som tog närmare fyra långa år att genomföra. Finland var då del av ett enormt ryskt imperium som utöver Finland även omfattade Baltikum, Polen, Sibirien, delar av fjärran östern och Alaska. Flera sjökunniga män och även äventyrslystna kolonister med andra specialområden erbjöds möjlighet att göra karriär i de ryska kolonierna i Nordamerika. Många unga män, däribland Reinhold Ferdinand Sahlberg, tog tillfället i akt och seglade iväg mot kolonierna i fjärran.

Sahlberg föddes i Åbo 1811, hans far var Carl Reinhold Sahlberg, entomolog och professor vid Åbo Akademi. Tack vare sin fars påverkan och det egna intresset var Ferdinand redan vid tidig ålder en entusiastisk samlare av insekter. Han var även intresserad av andra naturvetenskaper, speciellt ornitologi och han utmärkte sig snabbt som en ung och säker skytt. Det var viktigt att vara en bra skytt eftersom det vetenskapliga arbetet förutsatte att man kunde skaffa prover av olika djurarter till biologiska samlingar, däribland fåglar som först måste skjutas för att sedan prepareras. Sahlberg blev färdig magister 1836, samtidigt med studiekamraten Uno Cygnaeus som också följde med till Alaska ombord på skeppet Nicolai I. Cygnaeus skulle anta tjänsten som pastor över den lutherska församlingen i den koloniala huvudstaden i Alaska.

Sahlberg var kvalificerad läkare och hade förhoppningar om att erhålla en position som läkare vid det rysk-amerikanska handelskompaniet. Tjänsten blev dock tilldelad en rysk läkare och Sahlberg var tvungen att betala för resan med egna medel. Sahlberg hade som avsikt att samla naturalier vid varje exotisk hamnplats under den långa seglatsen till Alaska. Sahlbergs dagbok inleds i augusti 1839 då han befinner sig i Helsingfors i väntan på fartyget Nikolai som han ska stiga ombord på. Ombord på samma skepp reste Arvid Adolf Etholén som var på väg till Sitka för att överta styret av de ryska kolonierna tillsammans med sin nyblivna fru, Margaretha. Etholén hade nyss blivit utnämnd till guvernör av det rysk-amerikanska kompaniets styrelse för en mandatperiod på fem år. Då resenärerna nådde Valparaiso bestämde sig Sahlberg för att lämna skeppet för att samla naturalier i Sydamerika. Etholén, som var oroad över sin gravida hustrus hälsa, övertygade Sahlberg att stanna ombord för att övervaka hennes hälsotillstånd. I utbyte lovade Etholén att ordna gratis resor ombord på det rysk-amerikanska kompaniets skepp. Löftet besannades dock aldrig och det bidrog till att förhållandet mellan dessa två försämrades under Sahlbergs vistelse i Sitka.

Sahlberg anlände till Sitka i maj 1840. Han vantrivdes i den kalla och fuktiga kolonin, och hans tid där underlättades inte av det faktum att han inte tilläts resa utanför staden då hans kuskaper som läkare behövdes. Därtill dog Sahlbergs assistent Rosenberg under en insamlingsresa i Kalifornien 1841. Orsaken var en infektion från en skottskada i handen.

Sahlberg lämnar Sitka i maj 1841. Han seglade österut längs den Aleutiska ökedjan på väg till den Sibiriska hamnstaden Okhotsk. Skeppet Sahlberg färdades på gjorde anhalt på ön Atka och Sahlberg utnyttjade tillfället för att samla naturalier och antecknade observationer om ursprungsbefolkningens tillstånd. Resten av hans dagbok behandlar den omständliga och svåra resan igenom Sibirien under vilket det inträffade en hel del dramatiska händelser. På vägen beslöt sig Sahlberg att göra ett uppehåll vid Baikal-sjön vilket förlängde hemresan till Finland med ett år. Den sista dagboknotering görs i Moskva den 15 mars 1843.

SAHLBERGS ANTECKNINGAR OCH DERAS HISTORISKA VÄRDE

Sahlbergs dagbok belyser i detalj den finländska, närmare bestämt den svensksatalande befolkningens interna samspel i den koloniala miljön. Ur dagbokssidorna framträder även bilden av en svärsinnad ung man med egna vetenskapliga ambitioner. Sahlbergs personlighet är något kluven, han drar sig undan det koloniala livet och uppskattar sina dagliga ensamma strapatser i den närliggande terrängen på jakt efter fåglar. Han lyckades skjuta en hel del fåglar som han senare preparerade. Sahlbergs bostad i Sitka var, liksom de flesta andra

husen i kolonin, en liten stuga uppförd i rysk stil. Sahlberg vistades för det mesta i sin kammare där han skrev sin dagbok och preparerade alla insamlade specimen med bakteriedödande ämnen som t.ex. arsenik. Sahlberg var tidvis väldigt sjuk, vilket ytterligare tärde på hans redan dåliga humör. Man kan anta att Sahlberg dessutom utsattes för giftångår i sin bostad vilket ledde till att hans hälsotillstånd försämrades ytterligare. Även om Sahlberg själv var läkare så var han blind för detta sammanhang.

Sahlbergs missnöje med sin situation i Sitka framträder tydligt ur dagobokens sidor. Bitterheten gentemot Etholén är genomgående i dagboken. Läsaren kan lätt uppfatta skribentens sinnesläggning och den torra ironin flödar. Man kan uppfatta dagboken som ett sätt för Sahlberg att bearbeta och kanalisera sin växande frustration. Sahlbergs anteckningar är trots all upplevd misär väldigt detaljerade och ger oss en utmärkt utredning om de sociala förhållandena i Sitka, speciellt förhållanden mellan de olika samhällsklasserna i den strikt hierarkiska kolonin. Även om Sahlberg inte var särskilt intresserad av urbefolkningen, berör många av hans dagboksanteckningar även dem. Sahlbergs anteckningar innehåller berättelser om vardag och fest i Sitka, hans anteckningar kan också kompletteras med Cygnaeus' samtida brev till hemlandet. Sahlbergs dagbok har sina brister, men är trots allt kvantitativt överlägsen alla övriga enskilda skrivna källor som härstammar från dåtida Sitka.

En särskilt intressant notering i Sahlbergs dagbok berör hans deltagande i en bal eller festlighet som guvernör Etholén arrangerade för kolonins grannar, ett indianfolk som kallades för tlingiter eller koljuser av ryssarna. Kolonin var beroende av dessa indianer eftersom de försåg staden med förnödenheter. Etholéns avsikt var att arrangera festen för att uppmuntra fortsatt goda handelsförbindelser mellan tlingiterna och kolonin. Balen ägde rum den 1:sta april 1841 och även Uno Cygnaeus deltog i festligheterna. Båda finländska åskådarna skrev ner sina tankar och observationer om denna, med europeiska ögon sett, mycket sällsamma festlighet. I deras anteckningar framträder detaljer som bidrar med en intressant synvinkel på deras skilda personlighetsdrag och intressen. Uno Cygnaeus' anteckningar om balen ingick i ett personligt brev som publicerades i Borgå Tidningar 1841. Ur skildringen framgår att Cygnaeus fann festen oerhört spännande och fann indianernas höga krumsprång och besynnerliga kroppsdekorationer väldigt faschinerande¹. Sahlberg däremot var mest oroad över att kolonisterna befann sig i mitten av en skock vildar som kunde överrumpla dem när som helst och ta livet av dem.

Sahlberg återvände till Finland 1843 och genomförde även en forskningsresa till Brasilien 1849-1851. Sahlberg samlade rika zoologiska samlingar som fördelades mellan Helsingfors universitet och Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm. Åren 1845-52 var han anställd som adjunkt i zoologi och botanik vid Helsingfors universitet. Sahlberg hade svårt att komma överens med sina kolleger och blev åsidosatt varefter han blev jordbrukare.²

UTGÅVAN TEKNISKA UTFORMNING

Patricia Bergs omarbetning av Sahlbergs reseskildring är gedigen. Max Engmans historiska introduktion till ryska Alaska i den inledande artikeln ”Till ryska Alaska och jorden runt” introducerar läsaren med ämnet och källmaterialet. Larry Huldén beskriver Sahlbergs vetenskapliga insatser i den andra inledande artikeln ”Reinhold Ferdinand Sahlberg och historia naturalis”. Därefter följer en kort manuskriptbeskrivning av Patricia Berg. Utgivarna har berikat utgåvan med ingående register, ordlistor och kommentarer. Sahlbergs jakutiska ordlista som är antecknad utanför dagbokstexten visar att han var tvungen att förlita sig till detta asiatiska folkslag under sin långa resa genom Sibirien. Kommentarer, ordförklaringar, personregistret, geografiska registret och det botaniska- och zoologiska registret gör detta till ett gediget och väl genomtänkt historiskt verk. Samtliga ändringar som redaktören har gjort i dagbokstexten redogörs för i slutet av boken. Berg har varken sparat tid eller möda i att skapa ett historiskt ramverk lämpad för en brokig läsarskara.

SAMMANFATTNING

SLS utgåva av Reinhold Ferdinand Sahlbergs reseskildring är en fin utgåva som försvarar sin plats i bokhyllan. Den är en läsvärd upplevelse för både historiker och för den historiskt intresserade finlandssvenska allmänheten. Bokens styrka vilar i alla vardagliga detaljer som Sahlberg återger och som Patricia Berg har varit noggrann med att förklara och klargöra så att det inte uppstår missuppfattningar bland läsarna. Dessa detaljer målar en intressant bild av Reinhold Ferdinand Sahlbergs personliga uppfattning av den koloniala verkligheten i Sitka på 1840-talet och de mödor han tvingades genomlida under den långa resan genom Sibirien. Efter att ha läst igenom dagboken upplever läsaren att den själv har varit på en resa i tid och rum tillsammans med den tungsinte naturforskaren.

NOTER

- ¹ Borgå tidning no. 86, 30.10.1841
- ² Varjola, Pirjo: Sahlberg, Reinhold Ferdinand (1811 - 1874) - luonnontutkija, yliopiston luonnonhistorian museon inspehtori, lääkäri, tilanomistaja. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. 2001. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (31.8.2013 <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5415/>).